

Drugi početak

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Treći program Hrvatskog radija, 2013, 83/84, 203 - 211**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:785318>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

DRUGI POČETAK

U tekstu pod naslovom „Čime mora početi znanost?“, kojim počinje navlastiti tijekom misli *Znanosti logike*, Hegel predodžbu „o čistom početku kao takvom“ analizira ovako: „To još nije ništa, a treba postati nečim. Početak nije čisto ništa, nego ništa iz kojeg treba izaći nešto; dakle je i bitak već sadržan u početku. Početak dakle sadrži oboje, bitak i ništa – ili on je nebitak koji je ujedno bitak i bitak koji je ujedno nebitak.“¹

Tako zadobiveni pojam jedinstva bitka i nebitka Hegel naziva „prvom, najčistijom, to znači najapstraktnijom definicijom apsolutnog“, dok su sve ostale odredbe koje se u logici dalje razvijaju „samo određenije i bogatije definicije tog apsolutnog“.² S tim u skladu on logiku kao apsolutnu znanost započinje neposrednim – što za njega znači praznim i neodređenim – zrenjem čistog bivanja, u kojem je na neposredan način sadržano jedinstvo bitka i nebitka. Onaj tko niječe to jedinstvo mora konzekventno nijekati i sam početak. Argumente takvog nijekanja Hegel konstruira ovako: „Ništa ne može početi, niti ukoliko nešto jest niti ukoliko nešto nije. Jer ukoliko to jest, tada tek ne počinje; a ukoliko nije, također ne počinje. – Ako bi svijet ili nešto tek trebali početi, počeli bi u ništa, ali u ništa ili ništa nije početak; jer početak u sebi uključuje bitak, a ništa ne sadrži nikakav bitak.“³

● Damir Barbarić

Takvu nazoru o posvemašnjoj različitosti bitka i ništa Hegel suprotstavlja vlastiti spekulativni uvid u njihovo jedinstvo, koje „kao prva istina jednom zauvijek leži u temelju svemu što slijedi i sačinjava element toga“. Odrješito ustvrđuje da „nigdje, ni na nebu ni na zemlji, nema ničega što ne bi u sebi sadržavalo oboje, bitak i ništa“.⁴

Dakle, predodžba bitka po sebi samo je prazna i apstraktna predodžba, koja potječe od nemisaonog mnijenja, jednako kao i predodžba za sebe stojećeg, od bitka posve različitog i odvojenog ništa. Dublja istina i bitka i ništa je naprotiv gibanje njihova stalnog prelaženja jednog u drugo: „Ono što je istina nije ni bitak ni ništa, već to da bitak u ništa i ništa u bitak ne prelaze nego su prešli. Ali jednako tako istina nije njihova nerazlikovanost, nego to *da nisu isto*, da su *apsolutno različiti*, ali jednako tako i neodvojivi i neodvojivi, te *svako od njih neposredno iščezava u svojoj suprotnosti*. Dakle, njihova je istina to *gibanje neposrednog iščezavanja jednog u drugo: bivanje*;

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Wissenschaft der Logik I*, u: isti, *Werke in zwanzig Bänden*; hrsg. von E. Moldenhauer und K. M. Michel, Frankfurt am Main 1969, sv. 5, 73.

² Isto.

³ Isto, 110.

⁴ Isto, 86. Isticanje Hegelovo.

gibanje u kojem su oboje različiti, ali razlikom koja se jednako tako neposredno razriješila.⁵

Pobliže gledano, bivanje se sastoji od nastajanja i prolaženja kao svojih bitnih momenata. U prvom ništa prelazi u bitak, u drugom bitak u ništa. U svojoj ravnoteži „oni se uzajamno paraliziraju“, zbog čega se bivanje pokazuje kao „nezadrživ nemir“. Ovdje se ne možemo upuštati u odlučujuće pitanje kako i zašto bivanje, kao nemir koji je u početku *Znanosti logike* zadržan i tako reći primiren u potpunoj ravnoteži nastajanja i nestajanja, opće dolazi do toga da se „uruši u mirujućim rezultat“,⁶ koji onda biva temeljem za sav daljnji slijed logičkih odnosno metafizičkih osnovnih kategorija poput postojanja, kakvoće, nečega, drugog i td. Jedina je svrha ovog sažetka početka *Znanosti logike* podsjećanje na najviši rang i središnju ulogu „početka“ u apsolutnoj filozofiji. U njoj je početak u najprisnijoj svezi s bitkom, ništa i bivanjem; gotovo bi se moglo reći da im na neki način prethodi.

204
drugi
početak

Da bi se potkrijepilo rečeno može se spomenuti i Kanta, koji u četvrtoj antinomiji svoga glavnog djela početak najprije određuje kao „postojanje kojemu prethodi neko vrijeme u kojem stvar koja počinje još nije bila“, da bi zatim – budući da bi takvo shvaćeni početak morao biti tako reći u vremenu prije vremena, dok je s druge strane za nas vrijeme nužan uvjet svake, bilo koje pojave – mogućnost takvog početka potpuno isključio iz cjelokupnog područja nama mogućeg iskustva.⁷ Uostalom, bitno drukčije ne postupa on ni u prethodnoj, trećoj antinomiji, gdje je početak kao „apsolutna spontanost“ i „transcendentalna sloboda“ na osnovi sličnog argumentiranja proglašen nama nužno neshvatljivim pojmom.⁸ Sjetimo se rubno i Aristotela, koji u svojoj *Fizici* (VI, 6) iz načela kontinuiranosti odnosno beskonačne djeljivosti vremena i gibanja, kao i promjene uopće, izvodi zaključak da je u svemu tomu početak ne samo nezamisliv nego i zbiljski nemoguć.

Heideggerovo razmatranje početka ne samo da pretpostavlja ovim ocrtanu najvišu razinu metafizike nego je i nastoji nadmašiti, propitujući početak s onu stranu svih mogućih i zbiljskih bića. Budući da se „[p]očetak [...] nikad ne može naći u biću“,⁹ ostaje potražiti ga u okružju bitka, štoviše spoznati da početak i nije drugo do sam bitak: „Početak – početno pojmljen – jest sam bitak.“¹⁰ Time je već određen i tu jedino primjereni način postupanja. U promišljanju početka nemamo, kako je to inače svagda slučaj, posla s nekim predmetom koji teoretskim razmatranjem treba iznijeti na svjetlo razumijevanja. U razlici spram toga promišljanje početka kao bitka zbiljski je izvedeno tek kad se u tom promišljanju sami iz temelja izmijenimo, i to tako da pustimo da nas početak sam prisvoji: „Početka se nikad ne možemo domoći. Početak može samo nas izručiti u tu-bitak.“¹¹

⁵ Isto, 83.

⁶ Isto, 113.

⁷ Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, B 482; A 454.

⁸ Isto, B 476 i d.; A 448 i d.

⁹ Martin Heidegger, *Über den Anfang*, hrsg. von P.-L. Coriando, Frankfurt am Main 2005 (GA 70), 12.

¹⁰ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, hrsg. von F.-W. von Hermann, Frankfurt am Main 1989 (GA 65), 58.

¹¹ Martin Heidegger, *Das Ereignis*, hrsg. von F.-W. von Hermann, Frankfurt am Main 2009 (GA 71), 229.

Na putu takva promišljanja početak treba prije svega razgraničiti od shvaćanja u smislu započinjanja slijeda i niza: „Početak ne znači započinjanje, a osobito nikad ne znači počinjanje nekog bića, i to čak u smislu objašnjivog nastanka iz ‚nečega‘.“¹² Od takva počinjanja početak se razlikuje dvama bitnim obilježjima.

Kao prvo, svako počinjanje nekog slijeda služi tek kao sredstvo za napredovanje koje od njega polazi, a osobito za cilj tog napredovanja, u kojem počinjanje dopijeva do svojeg dovršenja i kraja. No kod pravog je početka obrnuto. Njegova bit nije određena iz napredovanja, već je napredovanje i samo još uključeno u početak kao njegova mogućnost. Početak i u napredovanju još vlada kao početak.¹³ Da bi se uočila osebujna bit početka nužno je stoga odustati od toga da ga se misli polazeći od bilo kakvog napredovanja i slijeda.

Drugo, početak shvaćen kao počinjanje napredovanja uvijek je nešto prošlo, nešto što je nepovratno odstupilo i povuklo se u korist napredovanja. Tom prividu usuprot treba ustrajavati na tomu da je početak „izvor koji još nije zlorabljen i potrošen, koji, svagda se uskraćujući, najdalje naprijed seže te tako u sebi čuva najveće gospodstvo.“¹⁴ Tako mišljen, početak onda „nije ono prošlo, nego je, jer je unaprijed odlučio sve dolazeće, svagda ono buduće.“¹⁵

Općenito, glavna je teškoća pri poimanju početka u tomu da se misao tu mora odvratiti od bilo kakva odnošenja spram nečega drugog, tako da je mišljenje prinuđeno zadržati se pri jednom i istom. Do neke je mjere stoga prikladno reći da početak zapravo i nije početak nečega drugog, već prvenstveno počinjanje sebe sama, pri čemu se to počinjanje nipošto ne smije misliti prema modelu uzroka i uzročnosti, već jedino kao izvorno otvaranje odnosno otkrivanje i ujedno prikriivanje onog raščišćenog i rasvijetljenog: „Početak' [...] nije početak nečeg drugog, već ta riječ ovdje znači uzimanje na sebe i hvatanje onoga što biva pri-gođeno u prihvaćajućem zamahivanju: čistine otvorenosti, otkrivenosti. Prihvaćanje je otkrivanje i prikriivanje ujedno.“¹⁶

Ta čudnovata i teško dokučiva, otvarajuća i ujedno zatvarajuća gibljivost početka nije usmjerena van sebe i spram bilo kakva napredovanja, već se sastoji u zadržavanju i vraćanju u sebe: „Sam početak [...] ne prebiva kao početak time da pušta da uslijedi neki niz i da onda sam za njim zaostane, već time da se u izlaženju nečega nastajućeg vraća u sebe te u vraćanju biva svojim i dopijeva u svojinu.“¹⁷ Da bi ostala početnom, početnost bitka mora se oduprijeti svakoj postojanosti i uskratiti svakom započetom.¹⁸ Tu početnost treba dakle misliti „kao izlazeće vraćanje u sebe“, kojim početak biva „sve početnijim“.¹⁹ Ali bilo bi pogrešno to vraćanje kao postajanje sve početnijim shvaćati kao neko stupnjevito uvećanje, već ga naprotiv treba misliti kao „svaki

¹² Martin Heidegger, GA 71, 228.

¹³ Martin Heidegger, GA 70, 12.

¹⁴ Martin Heidegger, GA 65, 57.

¹⁵ Martin Heidegger, *Grundbegriffe*, hrsg. von Petra Jaeger, Frankfurt am Main 1981 (GA 51), 15.

¹⁶ Martin Heidegger, GA 70, 10.

¹⁷ Martin Heidegger, GA 70, 57.

¹⁸ Martin Heidegger, GA 51, 107.

¹⁹ Martin Heidegger, GA 70, 59.

put upojedinjenje u jedinstvo jednog početka“:²⁰ „Počinjanje svaki put početnije započinje početak. To ‚stupnjevito uvećanje‘ nije uvećanje na način bića prema stupnjevima i učincima. Ono je početno te stoga uvijek jedino; isprekidano; jedan početak zjapi spram drugog.“²¹

Upravo je jedinstvo ono što prije svega ostalog odlikuje početak i čini ga tako teško dostupnim mislećem poimanju. Svojom jedinošću početak se otima svakom poopćavajućem zahvatu mišljenja i imenovanja. Upitno je mogu li se početak i njegova početnost uopće obuhvatiti jednim imenom.²² Premda bi se moglo činiti da je u komparativnom izričaju tog postajanja početka sve početnijim do izraza došla neka usporediva različitost, a time i neka vrsta mnoštva, jedinstvo početka uistinu ne podnosi i ne dopušta baš nikakvu mnoštvenost.²³ Svojom jedinošću početak ostaje posve izuzet iz područja broja i onoga brojivog: „Bogatstvo početka znači, viđeno izvana, mnoštvo početaka. Ali tu ne vrijedi ‚broj‘, budući da je svako jedno jedino te se otima uravnanju u toliko i toliko puta.“²⁴ Dakle, u zabludu vodi određivanje početka kao jednog u smislu broja, kao i općenito svaki govor o mnoštvu početaka. Kao što se početak ne može naći u cjelokupnom okružju bića, tako ga se ne da naći ni u području jednog, mnogog i mnogostrukog. Njegova početnost čuva se samo i jedino u potpunoj jedinstvu: „Početak jest svaki put kao jedini...“²⁵

Bit početka, njegova čista početnost sastoji se dakle od posvemašnje jedinstvu, koja se zbiva na način izlazećeg vraćanja u sebe. Tek mišljen iz punine te biti bitak se otkriva u svojoj najdubljoj i najizvornijoj povijesnosti. Kao što se pravi uvid u povijesnost bitka stječe tek iz poimanja početka u njegovoj povratnoj jedinstvu tako i obrnuto sam početak dostojanstvo svojega početnog gospodstva zadobiva tek kad je prepoznat kao „tajna povijesti“.²⁶ To pak dalje vodi spoznaji da se povijest bitka ne može „racionalno misliti“ i da je se ne može „deducirati s obzirom na plan i slijed koraka (primjerice u Hegelovu smislu)“, zbog čega u njoj sve ostaje „u nepredvidivom“.²⁷ Svakoputni „usud bitka“ kao povijesni početak nikad nije predvidiv ili unaprijed proračunljiv. Povijest bitka „prigađa se svaki put iz nadolaska drugog usuda, koji se ne može ni logičko-historijski unaprijed izračunati ni metafizički konstruirati kao slijed procesa povijesti“.²⁸

U takvim se promišljanjima povijest bitka pokazuje u svojoj historiji nedostupnoj, njom štoviše svagda prikrivenoj temeljnoj značajki početnosti, naglosti i zamašajnosti: „Jedinstvo i povezanost povijesti

²⁰ Martin Heidegger, GA 70, 36.

²¹ Martin Heidegger, GA 70, 11.

²² Isto.

²³ Martin Heidegger, GA 71, 304.

²⁴ Martin Heidegger, GA 70, 64. Usp. 188: „Ono jednodutno nije već ono *jedino* u smislu onog bitnog nekog *početka*. Jednodutno spada u mnogodutno, gdje je od jednog puta do drugog već zapet luk proračunavanja i računanja i ispostavljanja računa. Ono jednodutno predmet je historije. Ono jedino pak spada u jednu istosti svaki put počinjućeg početka.“

²⁵ Martin Heidegger, GA 70, 44.

²⁶ Martin Heidegger, *Die Geschichte des Seyns*, hrsg. von P. Trawny, Frankfurt am Main 1998 (GA 69), 208.

²⁷ Martin Heidegger, *Metaphysik und Nihilismus*, hrsg. von H.-J. Friedrich (GA 67), Frankfurt am Main 1999, 165.

²⁸ Martin Heidegger, *Die Kehre*, u: isti, Bremer und Freiburger Vorträge, hrsg. von P. Jaeger, Frankfurt am Main 1994, 69.

određuje se iz jedinosti bitka. U jedinosti je svako svaki put jedino i samo je tako pripadno jednom. Bitne odnose povijesti ne utemeljuje općenitost mnogostrukosti (metafizički), već jedinost onog jednostavnog.²⁹ Tim bitnim uvidom povijest postaje razvidnom u svojoj unutarnjoj dinamičkoj arhitektonici i pokazuje se kao neprestana borba između visoko stršećih vrhunaca zamahujućih trenutaka početka i široko protegnutih vremena plošnog, ujednačenog napredovanja, koje ne može zadržati početak, odnosno ne može ga izvornije i početnije ponoviti, te ga stoga nužno potiskuje i zaboravlja: „Početak je ono najstrašnije i najsilovitije. Što dolazi nakon njega nije razvitak, nego poravnanje kao puko širenje, nemogućnost zadržavanja početka, činjenje početka bezazlenim i njegovo pretjerivanje u bezobličnost veličine u smislu puko brojne i množstvene veličine i protegnutosti.“³⁰

Tešku zadaću da se svaki početak misli u svojoj jedinosti, a da se ujedno u obzir uzme i više početaka kao svaki put drugih zamaha povijesti – što zahtijeva misaoni oproštaj od naslijeđene dijalektike jednog i mnogog te potpunog napuštanja te osnovne metafizičke mislene sheme – Heidegger od *Prinosa filozofiji* nadalje pokušava barem do neke mjere riješiti pomoću spekulativne slike jaza, rascjepa i raspukline: „Rascijepljena jedinost početka znači da je svaki početak jazom odvojen od početka i da jaz ne postoji bilo kako prije toga po sebi, već nastaje u početnosti.“³¹ Samu rascijepljenost među počecima pokušava misliti kao njihovo „stršenje u isto“, pri čemu dakako pod „istim“ nije mišljeno „ništa općenito, već ono svaki put jedino“.³² I kod te teške i izazovne misli opet je sve na tomu da se povijesni početci ne shvate kao „niz jazova“, odakle bi onda smjesta nastala neka „teorija povijesti“, već da se uzme „sve svaki put početno“³³, što znači da se uvidi „da se rascjep od početka do početka [određuje] svaki put iz svakog“ te da stoga „svaki početak [...] u svojoj jedinosti jest povijest“.³⁴

Spoznajom da je odnos spram drugih početaka određen „iz svakog početka svaki put različito“ biva napuštena svaka teorija povijesti, da bi svoje mjesto ustupila iskustvu svakoputne povijesnosti. Viđeno iz tog iskustva današnje čovječanstvo, još uvijek ukopano u prvom početku svoje povijesti i jedva išta sluteći o početnosti povijesti, zbunjeno tetura, netaknuto ma i najmanjom slutnjom o upravo njemu i samo njemu namijenjenom „putu u početnost drugog početka“.³⁵ Jednako malo sluti da taj prekretni put nije tek ljudska stvar, već „odlučujući obrat u bitak i istinu bitka; koji obrat nije puki preokret, već posve drugi početak, koji se mora oprostiti od svega dosadašnjeg, to znači od metafizike kao takve“.³⁶

Iz svega rečenog je očito da misao početka kao početka povijesti bitka vodi u načelno neprozirno područje mogućih odluka. Povijesni početak dovodi pred „izvorne odluke, koje nose ono bitno zapadnjačke

²⁹ Martin Heidegger, GA 70, 44.

³⁰ Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, hrsg. von P. Jaeger (GA 40), Frankfurt a. M. 1983, 164.

³¹ Martin Heidegger, GA 70, 61.

³² Martin Heidegger, GA 70, 181.

³³ Isto. Isticanje Heideggerovo.

³⁴ Martin Heidegger, GA 70, 64.

³⁵ Martin Heidegger, GA 70, 181.

³⁶ Martin Heidegger, GA 67, 63.

povijesti“.³⁷ Jedinost svojstvena početku odjek i odgovor nalazi u tomu da se prava odluka može dogoditi samo na otvorenom igralištu slobode i da je istinska, usudna sloboda moguća samo pod uvjetom bezdane prekinutosti – diskontinuiranosti, kako bi se reklo jezikom metafizičke predaje – i posvemašnje jedinosti.

Kako je poznato, izbijanje prvog početka zapadnjačke povijesti Heidegger nalazi u misli ranih Grka. Smatra da u $\phi\upsilon\sigma\iota\varsigma$, kako je taj prvi početak u njih bio imenovan, može prepoznati „izlazeći povratak kao ustanovljenje u prisutnost“,³⁸ ili drugim riječima izlaženje kao „izlazeće ukorjenjivanje i tako uspostavljanje postojanog, koje iz-stoji u ono izlazeće otvoreno“.³⁹ Sasvim početna, još „neizrečena $\phi\upsilon\sigma\iota\varsigma$ “⁴⁰ ugođaju se začuđenog divljenja, koji bitno određuje temeljni stav spram bitka u ranih Grka, očitovala najprije kao izlaženje, prelaženje, otkrivanje, vraćanje u sebe. A jer se u ranih Grka postojanost još nije bila probila i nametnula kao prevladavajući i mjerodavni način bitka, nije tamo još bilo ni „bivanja“ ni „bitka“ u smislu postojanosti“, pa prema tomu niti „mogućnosti metafizike“.⁴¹

208
drugi
početak

No, kao i svaki povijesni početak, ni taj najraniji nije se mogao održati u svojoj punoj izvornosti: „Početak mora kao početan na neki način sebe sama ostaviti za sobom. [...] Početak ne može i nikad ne može jednako neposredno kako je počeo to počinjanje i očuvati onako kako ono jedino može biti očuvano, naime time da bude izvornije ponovljeno u svojoj izvornosti.“⁴² Čisto čuđenje, koje se kao divljenje ekstatički predaje sjaju pojavljivanja onog izlazećeg, postaje stoga ubrzo pukom znatiželjom, što znači takvim čuđenjem koje hoće istraživati, objašnjavati i znati, čime se već, i to zadugo samo u prikrivenosti, začinje metafizika.⁴³ Prvi početak „zbog svoje začudnosti“ – točnije rečeno zato što se prvo čuđenje nije moglo „utemeljiti u vlastitu izvoru sebe sama i postajati sve začuđenijim“⁴⁴ – ubrzo postaje postojanom „prisutnošću, od koje se nastajanje i prolaženje razlikuju“.⁴⁵ Biće u smislu postojano prisutnog, to znači takvog koje je izmaknuto svem bivanju, nastajanju i prolaženju, uspostavlja se time kao mjerodavni način bitka, da bi se potom u dugoj nadolazećoj povijesti metafizike nametnulo kao isključivi i jedini pravi bitak. Biće kao ono zbiljsko, kao ono božanski stvoreno, kao predmet, kao zaliha, kao ono što može biti naručeno i израđeno – samo su neki od likova napredujućeg povijesnog samo-opunomoćenja bitka u smislu prisutnosti, cjelinu kojih je Heidegger možda najprikladnije sabrao u neobičnom i naoko usiljenom imenu „stavlja“ (Ge-stell).

Sva Heideggerova filozofija, a osobito njegovo kasno mišljenje, izvire iz uvjerenja da je povijest Zapada, kako je zasnovana u prvom početku, u bitnom dospjela do svoga kraja i da je danas jedina prava zadaća filozofije odlučna i bezuvjetna priprema njezina drugog početka. Stoga

³⁷ Martin Heidegger, GA 51, 15.

³⁸ Martin Heidegger, GA 71, 15.

³⁹ Martin Heidegger, GA 71, 58.

⁴⁰ Martin Heidegger, GA 71, 222. Isticanje Heideggerovo.

⁴¹ Martin Heidegger, GA 71, 41. Isticanje Heideggerovo.

⁴² Martin Heidegger, GA 40, 199 i d.

⁴³ Martin Heidegger, GA 71, 222.

⁴⁴ Martin Heidegger, *Besinnung*, hrsg. von F.-W. v. Herrmann, Frankfurt am Main 1997 (GA 66), 273.

⁴⁵ Martin Heidegger, GA 71, 25. Isticanje Heideggerovo.

je svoje kasnije mišljenje, koje je već ranije često nazivao „prethodnim“ i „pripremnim“, u vrijeme promišljanja povijesti bitka običavao označavati i kao „početno“,⁴⁶ „prijelazno“⁴⁷ i „propadajuće“.⁴⁸ Odnos prvog i drugog početka zacijelo je jedna od najtežih tema Heideggerove filozofije. Govoriti o njoj, a da se prije toga nije dostatno razjasnilo bitak kao početak i kao povijesni početak, vodilo bi samo u bespuće i na stranputicu. Zadovoljimo se ovdje stoga tek s nekoliko prethodnih napomena.

Glede odnosa povijesnih početaka treba istaknuti da prvi početak nije tek nekakav početni stupanj, da on nije „ono neposredno, koje bi za svoju istinu tek trebalo posredovanje“, koje bi mu onda pridošlo u drugom početku. Prvom početku pripada bit koja je „neobrazloživa i ne da se ponoviti ni u kojem sljedećem početku“. Prvi je početak takav da premašuje sve početke.⁴⁹ Stoga je pogrešno i o drugom početku govoriti tek kao ‚drugom po redu‘: „On treba biti nazvan ‚drugim‘ zato da ne bi dospio u brojeve i da time ne bi i prvi bio obilježen brojem 1.“⁵⁰ Razlika među počecima osobite je vrste i ne može se odrediti na vodilji logike i dijalektike. Jer premda je dijelom opravdano tvrditi da oba početka, prvi i drugi, „nisu dva različita početka, nego jedno i isto u ovoj i onoj početnosti“,⁵¹ bilo bi ipak ispravnije držati ih podalje od svakog uspoređivanja. Utoliko je primjerenije reći da drugi početak nije „suprotnost prvome, već kao ono drugo stoji izvan suprotnosti i neposredne usporedivosti“.⁵² Ili izraženo još neutralnije: „Drugi početak je početak *drukčije* nego prvi – prvi još drukčije no drugi.“⁵³

Prema tomu, drugi početak nije prevladavanje prvog, dakle ono u čemu bi prvi početak bio napušten i ostavljen za sobom. Naprotiv, oba su početka unatoč jedinosti svakog od njih ipak unutarne vezana i bitno upućena jedan na drugi. Drugi početak nije puko preokretanje prvog, već s obzirom na svoju *početnost* upravo i sam još pripada u prvi početak,⁵⁴ baš kao što i prvi početak nužno treba drugi, jer inače ne bi bio prvi.⁵⁵ Dakle, prijelaz od prvoga početka drugom nije odlazjenje od prvog i uskakanje u drugi, nego je prije neka vrsta pamtećeg povratka u prvi početak, u kojem sjećanju se tek uopće budi „početni odnos spram prvog početka“:⁵⁶ „Uskok u drugi početak je povratak u prvi i obrnuto. No povratak u prvi početak (‚ponavljanje‘) nije premještanje u ono prošlo, kao da bi ono moglo biti ponovno učinjeno ‚zbijskim‘ u običnom smislu. Povratak u prvi početak prije je udaljavanje od njega, zaposjedanje udaljenog položaja nužnog da bi se iskusilo što je u tom početku i kao taj početak zapravo počelo. Jer bez tog udaljenog položaja – a tu je dostatan samo položaj u *drugom* početku – uvijek ostajemo suviše blizu početku, i to na nezgodan način, ukoliko smo još

⁴⁶ Martin Heidegger, GA 70, 55.

⁴⁷ Martin Heidegger, GA 77, 259.

⁴⁸ Martin Heidegger, GA 70, 142.

⁴⁹ Martin Heidegger, GA 67, 14. Isticanje Heideggerovo.

⁵⁰ Martin Heidegger, GA 70, 12.

⁵¹ Martin Heidegger, GA 71, 253. Usp. 28: „Prvi i drugi početak nisu dva različita početka. Oni su isto – ali sad su oni u onom *između*, koje se u iskustvu otvara kao *prolaženje mimo*.“

⁵² Martin Heidegger, GA 65, 187.

⁵³ Martin Heidegger, GA 71, 227. Isticanje Heideggerovo.

⁵⁴ Martin Heidegger, GA 70, 195.

⁵⁵ Martin Heidegger, GA 71, 67.

⁵⁶ Martin Heidegger, GA 67, 126.

uvijek prekriveni i zatrpani onim što je za tim početkom slijedilo...⁵⁷

Međutim, ima nešto čime se drugi početak ipak bitno razlikuje od prvog, naime njegova veća početnost. Kako je već bilo rečeno, prvi početak ne uspijeva zadržati svoju ugođajem divljenja prožetu početnost u njezinoj neposrednoj izvornosti. Početna φύσις razmjerno se rano utvrđuje kao postojano i prisutno biće, da bi zatim ubrzo dospjela u obzor viđenja, gledanja i bića shvaćenog kao ἰδέα, čime prvi početak gubi svoju izlazeću i ujedno zalazeću početnost. Utoliko se može reći da je drugi početak „samo prava početnost jednog, jedinog početka, koji se kao prvi nije zadržao u izlaženju te je u napredovanju prikrio svoju bit“,⁵⁸ ili drugim riječima da drugi početak „nije drugi pored prvog, nego je ono isto, ali u početnijoj biti početka“.⁵⁹ Tako je drugi početak zapravo „početnost nezapočetog (tj. prvog početka)“,⁶⁰ odakle se pojašnjava i onaj već spomenuti stav da je prijelaz u drugi početak uistinu pamteći povratak u prvi. Iz toga je onda jasno da prvi početak nije drugim prevladan i time napušten. Prijelazom k drugom početku prvi ne dolazi do svoga kraja. Upravo suprotno, on je tamo čak „početniji i upravo nikada dovršen.“⁶¹

210
drugi
početak

Ali kako pojmiti taj prijelaz, shvaćen kao „uskok *bitka* u njegovu izvorniju istinu, kojim sam bitak biva *izmijenjen*“?⁶² Zaključimo ovo izlaganje odgovorom koji više nagovještuje nego što iskazuje i tvrdi. Pritom polazimo odatle da Heidegger prvi početak najčešće imenuje „izlazećim“, a drugi „zalazaćim“ odnosno „zapadajućim“ i „propadajućim“.⁶³ Kako to razumjeti? Sjetimo se što je bilo rečeno o temeljnim ugođajima u prvom i drugom početku. Temeljni je ugođaj prvog početka čuđenje, koje je u skladu s povijesnim preinačenjem početka u sebi dvoznačno. Početnim prvim početkom vlada čuđenje kao divljenje koje se ekstatički predaje sjaju pojave, dok isti taj prvi početak u svojem sustajanju i slabljenju, kad već gubi svoju izvornu početnost, postaje bitno određen čuđenjem kao istražujućom i obrazlažućom znatiželjom. Prijelaz iz prvog početka drugom nošen je pak temeljnim ugođajem užasa, koji iskrsava u iskustvu rastvorenog bezdana slobode. Tek polagano i kao plod konačnog napuštanja prvog početka, posreći li se jednom, mogao bi se taj temeljni ugođaj zalaska i zapadanja možda ublažiti u zahvalnost i u plahost strahopoštovanja koja iz nje izrasta.⁶⁴

Dakle, prijelaz k drugom početku bitno je određen iskustvom rastvorenog bezdana, koje je u svojoj punoj neposrednosti, u kojoj nema prostora ni za najmanji odmak, tjeskobno „iskustvo početka kao zapadanja odnosno propadanja“.⁶⁵ U tom smislu Heidegger propadanje označava kao „ono zadnje i najviše početka koji se upustio u svoju krajnju početnost“,⁶⁶ odvažujući se čak na izazovnu, naoko paradoksalnu

⁵⁷ Martin Heidegger, GA 65, 185 i d. Istanje Heideggerovo.

⁵⁸ Martin Heidegger, GA 71, 301.

⁵⁹ Martin Heidegger, GA 71, 302.

⁶⁰ Martin Heidegger, GA 71, 29.

⁶¹ Martin Heidegger, GA 70, 64. Istanje Heideggerovo.

⁶² Martin Heidegger, GA 65, 83. Istanje Heideggerovo.

⁶³ Npr. Martin Heidegger, GA 71, 302.

⁶⁴ Martin Heidegger, GA 71, 222.

⁶⁵ Martin Heidegger, GA 71, 280.

⁶⁶ Martin Heidegger, GA 70, 84.

tvrdnju da „početak mora biti propadanjem“.⁶⁷

U tom je sklopu iznimno važno što je moguće jasnije razlučiti osebnju bit ovdje mišljenog propadanja i razgraničiti je spram uobičajenih predodžbi koje se uz taj izraz spontano i gotovo instinktivno vezuju. Prije svega se treba čuvati toga da se tu imenovano „propadanje“ shvati kao nešto od samog početka različito i od njega odijeljeno, kao nešto u čemu bi početak našao svoj kraj i iščeznuo: „Propadanje ne odgovara početku kao ono drugo, već je ono sam početak ukoliko se upustio u počinjanje i nije samo tek izašao.“⁶⁸

Jednako tako propadanje treba osloboditi negativnog značenja koje mu se svagda bez imalo promišljanja samorazumljivo pripisuje. Samo mišljenju koje misli na način obrazlažućeg računanja može se propadanje činiti kao „rastvaranje i iščezavanje onoga što se može posjedovati i onoga postojećeg“. Samo viđeno u vidokrugu bića kao zbiljskog može se propadanje pričinjati kao „pad u nezbiljsko“, pri čemu se to nezbiljsko bez ikakva daljnijeg pitanja slijepo poistovjećuje s ničim. Misli li se pak tomu nasuprot propadanje, jednako kao i početak, iz vidokruga povijesti bitka, bez većih će se teškoća dospjeti do uvida da „pravi početak“ sam po sebi mora biti „propadajući početak“.⁶⁹ Bilo bi pogrešno odatle olako zaključiti da se tu radi tek o nekoj bitno zakašnjoj izvedbi egzistencijalno obojene i opterećene filozofije, koja se opet jednom patetično upinje oko odavno potrošenog modela takozvanog tragičnog osjećanja svijeta. Jer ako se početak, pojmljen iz mišljenja povijesti bitka, pokazuje kao temelj propadanja, tad samo to propadanje zacijelo nije kraj u smislu pukog prestajanja i sustajanja, već prije nešto takvo kao „svod početka“, što pobliže znači „iz početka izraslo, a ipak njemu u dio dopalo dovršenje onoga što početak, priskaćući svojoj povijesti, stavlja kao mogućnost i odlučuje“.⁷⁰

Osnovna Heideggerova misao propadajućeg početka može se zbiljski prisvojiti jedino na putu dugog i mukotrpnog promišljanja onoga što je u njegovu djelu u tom sklopu kazano o ništa, oprostaju i boli, baš kao i o dostojnosti pitanja, daljini i dostojanstvu. U svrhu poticaja na takvo promišljanje zaključno navedimo mjesto iz njegova najintimnijeg djela *Prinosi filozofiji* na kojem se kao inače malo gdje sabrani budućnošću bremeniti izgledi koji se iz produbljenog razmatranja početka otvaraju živom filozofiranju:

„Propadanje, mišljeno u bitnom smislu, hod je k odšućenoj pripremi budućeg, trenutka i mjesta u kojima pada odluka o nadolasku i izostanku bogova. To propadanje je najprvi početak. Bezbitnost propadanja pak ide svojim drugim i vlastitim putom, i ona je klonuće, nemoć za dalje, sustajanje [skriveno] iza privida onoga gigantskog i masovnog ...“⁷¹ ■

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Martin Heidegger, GA 70, 85.

⁶⁹ Martin Heidegger, GA 71, 221.

⁷⁰ Martin Heidegger, GA 66, 223.

⁷¹ Martin Heidegger, GA 65, 397.